

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Чеченской Республики

МУ "Отдел образования Шалинского муниципального района"

МБОУ «ООШ п. Чири-Юрт»

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета

«Литературное чтение на родном (чеченском) языке»

для обучающихся 1– 4 классов

п. Чири-Юрт 2023

КХЕТОРАН КЕХАТ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметехула (предметан дакъа «Ненан мотт а, ненан маттахь йешар а») йолчу программийукъадогӀу кхеторан йоза, Iаморан чулацам, дешаран предметан кхочушдан лору жамIаш, тематически планировани.

Кхеторан йозано гойту йукъара Iалашонаш а, предмет Iаморан декхарш а, ткъа иштта чулацам къасторан некъаш а, коьртачу тематически дакъойн маххадор а, «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан дешаран планехь йолу меттиг а.

Программо шерашца билгалбо дешаран предметан чулацам а, дешархой «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан гIирсащца Iаморан а, кхетош-кхиоран а, кхиоран а методически коьрта стратегиш а.

Хила леринчу жамIаша йукъалоцу дешаран берриге а муьрехь хила деза личностни и, метапредметни а жамIаш а, ткъа иштта дешаран хIора шеран предметни жамIаш а.

Тематически планированехь буйцу программин чулацам билгалдаьхначу чулацаман дакъошца, гIуллакх кхочушдаран характеристика схьайоьллу, хIара йа важа тема Iаморехь лелор пайде долу некъаш а, кепаш а йовзуйту.

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу гIуллакхо дика хьелаш кхуллу и мотт Iалашбан а, кхион а. I-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьобхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тIехъажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан, исбаьхьаллин-эстетикин таронаш кхион а, гIиллакх-оьздангаллин мехала болу хьежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман культурина тIеозон а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет – гуманитарин дешаран коьртачех цхьа предмет йу, цо адам кхиаран кхетаман а, гIиллакх-оьздангаллин а тIегIа билгалдо. Литературин дешаро гIо до йешаран а, литература талларан а мехалла а ша кхидIа кхиарехь мел ладаме ду хууш а, шена хетачун бух балон а, барта а, йозанца а шена хетарг охьадилла хууш а

волу йешархо кхион а; хІара дуьне а, кху дуьненахь ша а вовзаран гІирс санна, йешар оьшуш хила а, стеган а, йукъараллин а йукъаметтигаш шера хилийта а.

Программо йукъалоцу кхеторан йоза а, предмет дІалацаран хила лерина жамІаш а, предметан чулацам а, программин хІора дакъа Іамон лерина долу сахъташ билгал а дохуш, тематикин планировани а, дарсел арахъарчу гІуллакхийн план а.

ХІара программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хъехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран а, белхан а программаш хІиттон бухе йилла. Авторийн а, белхан а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дІакхачорехь, хІотторехь а, сахъташ теманашка а, дакъошка а декъарехь шайна зеделлачух пайдаэца.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан герггара белхан программа кечийна йу йуьхъанцарчу йукъарчу дешаран программа кхочушйечу хъукматашна. Программа тІехъажийна йу дешаран хъукматашна а, хъехархошна а методически гІо дарна, цо таро лур йу:

1) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предмет хъехаран процесехь Федеральни пачхъалкхан йуьхъанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамІаш кхузаманан лехамашца догІуш кхочушдан;

2) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан Іаморан хила лерина жамІаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуьхъанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хъесапан коьртачу программца (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхъаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехь № 1/15 протоколаца йинчу редакцехь) а; кхетош-кхиоран герггарчу хъесапан программца (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхъаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехь № 2/20 протоколаца бинчу сацамца) а догІуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хІоттон а;

3) Билгалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Іамон лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштта дешаран материалан дакъош/теманаш дІалацарна тІехъажийна долу дешаран гІуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календаран-тематически план хІоттон.

Программин чулацам тІехъажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхъанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дІалацарна Федеральни пачхъалкхан йуьхъанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдинчу тІедахкарийн (тІедожор) жамІашка

кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахь литературин йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дIалацарна ФГОС НОО тIедахкаршца догIуш, курс тIехъажийна йу Россин Федерацин культурин экъанехь ненан меттан литературин меттиг а, роль а муьлха йу а, историко-культурин, обздангаллин, эстетическин мехаллаш IалашIарехь а, цхъана тIаьхьенера вукху тIаьхьене дIакхачорехь а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-обздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературу а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература къоман культурин дахаран довзаран цхъа коьрта дакъа а, къоман а, Россин а культурин хилам а, обздангаллин мехаллаш а, ламасташ а лардаран гIирс а, дуьнене а, къоман историга а, культурига а хьежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахь йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературу чулоцург къоман культурин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн къоман культурин ламасташ Iалашдаран гIирс хилла ца Iаш, нохчийн литература зIе йу къоман дIадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьлллуш а.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан **Iалашонаш** йу:

- Нохчийн литературе а, нохчийн матте а къоман культурин мехалчу декъе санна ойла кхолла;
- Дешархой шайн къоман культурин-меттан экъанна йукъабалор а, уьш къоман ламасташна а, культурин тIаьхьалонна а, кхузаманан хьелашна а йукъаозор;
- Чкъурашна йукъарчу зIенах кхетар, нохчийн культура IалашIарна шаьш жопалле хиларх ойла кхиор;
- Йешаран говзалла кхиор.

Цу Iалашонашка кхачаро хIара **декхарш** цхьалхадоху:

- Россин гражданааллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймакках а, Россин халкъах а, Россин халкъийн цхъаалехь мехкан исторех а дозалла дан Iамор, шаьш муьлхачу къомах ду кхетор; Россин дукхакъаьмнийн йукъараллин мехаллаш кхоллар;

- Нохчийн къоман историко-культурин зеделлачун тІалам бан Іамор, дешархочунна шен къоман культурин-меттан хьал довзийтар; йуьхьанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-культурин, оздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;
- Нохчийн литературехь гайтина йолчу нохчийн синкхетамна ладаме йолчу гІиллакз-оздагнгаллийн мехаллех хьежам кхоллар;
- Нохчийн литературин говзарш Іаморан буха тІехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;
- Адаман амал кхиарехь а, къамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;
- Тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакъалацар;
- Къамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР»

ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предметана программа йуьхьанцарчу йукьарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартехь гайтинчу дешаран программа дІалацаран жамІийн предметни лехамийн буха тІехь хІоттийна а, 270 сахьтан (66 сахьт І-чу классехь а, 68 сахьташ 2—4-чу классашкахь) бараман дешаран йукьарчу тІедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Іаморна луш дешаран 233 сахьт ду. 37 дешаран сахьтах лаьтташ йолу дешаран тІаьхьалонан хан программин вариативни декъана дІало, цо йукьалоцу авторийн Іаматийн линейкина оьшу белхан программа хІоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЪРТА ЛИНИШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахаман а культурица а йолу зІе а йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна

йукъайогӀучу фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьакховдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агӀонаш, жигарайоху даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, кьинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, доьзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дӀ.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан башхалла кхочушйина кху бахьанашца:

а) нохчийн къоман амал, Ӏадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахаман мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

б) нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтучу говзарш тӀе тидам бахийтарна: доьзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, бери шена гонахара дуьне тӀелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» Ӏаморо гӀо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тӀехь программин проблемно-тематически блокаш хӀитточу дидактически материалана культурно-исторически тӀедалорах а пайдаоьцу. ХӀора проблемно-тематически блока йукъайогӀу нохчийн къоман синбахаман а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш. Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хӀоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц — культурахь коьрта меттиг дӀалоцу хӀуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дӀ.) Цу коьртачу кхетамашца болх дӀахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дӀалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, культурин а башхаллаш кхочушйинчу говзарш тӀехь. И говзарш йовзаро гӀо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман культурин ламастех а, нохчийн культурахь а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн

нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оздангаллин къилбанаш кхолладалар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бIаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхоллараллехь кхидIа хьо нохчийн литературин къоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Къоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гIирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурехь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизмам, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурин, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогIуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, къаьмнийн а говзарийн куьзганахула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехь и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиь доьзна ду йешаре ойла а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрехь уггаре а хьалхарчу роIехь йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш предлоджениш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахь мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалийтаран Iалашонца); тIка иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хIунда аьлча, цу хенахь забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукъам кхиоран Iалашонца. Дешаран хIора шеран тексташ схьахаьржина йу цу хенан берашна тIелаца ата хилар тидаме а оьцуш. Текст схьахаржаран кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртаниш билггал йолчу оздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешара деа а шарахь кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийтаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозана арахьарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикийн а, XX-чу бIешеран чаккхенан – XXI-чу бIешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукъахь а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гIуллакх кхиоран процессан чохьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шинатIегIанехь хIоттийна йу.

Хьалхарчу тIегIанехь хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгIачу тIегIанехь – дешархошна литературин говзалла карайерзор. I-2-чу классашкахь йеша Iамадо; кхетар тIехь, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тIехь болх; йешначун кхоллараллин маьIна дан тайп-тайпана некъаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра

а, йукъ-йукъара а, кхоллараллин йухасхъайийцар). Цуьнца цхъаьна йуьхъанцарчу классашкахь дIаболабо йуьхъанцарчу классийн дешархойн литературин дешара тIехь болх.

«Литературни йешар» предмет Iаморан шолгIа тIегIа 3-4 классашна кхочу, цигахь йеша хааро зазадоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декъа а луш.

«Литературин йешар» программа хIотточу хенахь тидаме эцна школал хьалхьалхарчу педогогикин а, йукъарчу йукъардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зIейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу спискера говзарш дешархойн кечаман тIегIанца догIуш харжа, ткъа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахь и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематикица а герга йолчу говзаршкахь къоман башхаллаш а, йукъара дерг а къасторан Iалашонца Россин халкьийн литературе кховдар. Ткъа иштта программо таро ло Iаматийн авторшна йа дешаран цхъаьнакхетараллашна вариативни декъехь Iамон говзарш харжа.

1 класс (66 с)

Вайна гонахара дуьне – 15 с.

Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илии, хIост).

Беснаш. Светофор.

Ишколехь.

Iаламан дуьне (цIера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).

КIиранан денош.

Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хIетал-металш.

Вайн Даймохк

Вайн Даймохк

Соблжа-ГIала

Вайн турпалхой

Халкъан хазна

Махмаев Ж. «Бераш – вайн хиндерг» йа

Арсалиева Люба «Соблжа-ГIала» (вариативни дакъа).

Турпалхойх лаьцна тексташ: Кадыров Ахьмад-Хъаьжа; Нурадилов Ханпаша; Шерипов Асланбек; Висаитов Мовлид.

Вайн йаздархой – 6 с.

Айдамиров Абузар – байт «Нана-мохк»

Сулейманов Ахьмад – «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак.

Муса Ахмадов – туьйра «Писулиг»

Гацаев СаIид – байт «Борз»

Халикова Асет – байт «Зингат»

Хатуев I-Хь.

Халкъан барта кхолларалла – 10 с.

Аганан иллеш

Чехкааларш

Дагардарш

Кицанаш

Хетал-металш

Нохчийн халкъан туйранаш. «Тамашийна йоI». «Жоьра-Баба». «Хьекъале Iу» йа «Борззий, цхьогаллий, ломмий», «Цхьогаллий, пхьагаллий» (вариативни дакъа)

Гиллакх-оьздангаллин дакъа (вариативни дакъа) – 10 с.

ДоттагIалла

Де, буйса

Дайна де

Беркат

Махмаев Ж. Делалой вай

Хатуев I. Зингат

Демеев I. Малонче

Эдилов С. ГIан

Деза дешнаш

КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ЛИТЕРАТУРА – 3 с.

Осеева В. – дийцарш «Цхьаьна», «Иштта дIа»; Сутеев В. – туйра «Iаж».

Резерв – 7 с.

2 класс

3 класс

4 класс

Классашка бекъначу Iаморан чулацамна улле тоьхна Iаморан процессан гIуллакхаллийн хIара тIедузарш ду.

ЛадогIар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схьалацар а, царак кхетар а; лерсино схьалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жоьпаш дала хаар а, лерсино схьалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тIера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тIедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догIуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфоэпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхьатера йоцучу текстийн маьIнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схьагайттар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тIелаца аттачу говзарийн маьIнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллах кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзари йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бIеннаш шерашкахь схьайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гIиллакх-оьздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам,

тешам, нийсо, сий, кьинхетам, догдикалла, догцIеналла, кьинхегамна тIера хилар, бакьо, майралла, и. кх.дI. Нохчийн кьоман ламасташ: цхьаалла, вовшийн гIо дар, хьаша-да тIелацар, и. кх.дI. Доьзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовших кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Iадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненаца, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукьаметтигийн башхалла; ша нохчийн Iадаташ дIакхоьхьург а, орамашца зIе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-оьздангалилн мах хадор.

Нохчин литерури башхаллех кхетар: турпалхочун чохьбара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; оьздангаллин проблемашка кховдар. Iаламан дуьненах болу нохчийн кьоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дI.) нохчийн поьзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Iамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текстана тIе а тийжаш, шен хьежам тIечIагIбар; нохчийн исбаьхьаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тIаьхьало йузар (дешнаш хаар тIедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текстана йолчу иллюстрацишна а тIе а тийжаш, схьайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схьайийцар).

Дешаран хьелашкахь кьоман къамелан культурин бухехь йолу гIиллакхан кепаш а, чIагIйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Iамочу говзаршкахь хIиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикаца йогIу киншкаш харжар, цу йукьайогIу Iаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалйина говзарш. Нохчийн культурех хаамаш болу дешархойн хенаца йогIучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукьадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Гамочу говзариин жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маьІна.

Дешархойн кхоллараллин гІуллакх (Гамийнчу литературин говзариин буха тІехь)

Дешархойн кхоллараллин гІуллакхехь литературин говзаран маьІна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тІехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тІе а тийжаш.

«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамІаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Гаморан жамІаш цхьаьнадогІуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамІийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Гаморан жамІаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гІуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хІокух жамІашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

— Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогІу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуьйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;

— Шен этнокультурин а, Россин гражданаллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

— Шен мехкан а, Даймехкан а дІадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогІу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

— Шен а, кхечу а къоме ларам хилар, цу йукъадогІу и ларам исбаьхьаллин говзариин а, фольлоран а масалш тІехь кхоллар;

— адамах йукъараллин цхьана декъашхочух санна болу а, бакьонех а, жобпаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гІиллакх-оьздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуьхьанцара хьежам, цуьнца цхьаьна иза фольклоран а, исбаьхьаллин а

говзаршкахъ гайтар а;

ийманехъ кхетош-кхиоран:

— хІора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тІе а тийжаш, тІелацар;

— кьинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхьабна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гІирсех пайдаэцар; кхечу адамийн синхааамашна сема хилар, царах кхетар, церан гІо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегІана а, сина а зен дан тІехъажийна долу цхьа а хІума тІецалацар (цу йукъахъ ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Іоттабаккхаме меттиг нисйелча, и листа хаар а, цу йукъахъ ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а;

эстетикин кхетош-кхиорехъ:

— исбаьхьаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен кьоман а, кхечу кьабмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тІелацар а, цаьрга ларам хилар а;

— исбаьхьаллин гІуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахъ ша гайта лаар, цу йукъахъ йу дешан говзалла а;

физически кхетош-кхиорехъ, могошаллин а, синкхетаман а культура кхолларехъ а:

— тІетоьхна хаамаш лохучу хенахъ могош а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакьонаш (цу йукъайогІу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— кьамел дечу хенахъ дегІан а, синкхетаман а могошаллица кхоаме хилар, кьамелан культура а, тІекаренан бакьонаш а ларйар;

кьинхьегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехъ кьинхьегам мехала хилар кхетар (цу йукъахъ ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а), кьинхьегаман стоьмийн тІалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахъ дакьалацар, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахъ тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехъ кхетош-кхиор:

— тексташца болх бечу хенахъ кхоллалуш долу Іаламаца кхоаме хилар;

— цунна зен деш долу хІума тІецалацадалар;

Іилманан хаарийн мехалла:

— дуьненах болу Іилманан хьежам кхоллабалар (сурт хІоттар), цуьнан цхьа дакьа ду литературоведчески кхетамаш Іаморан процессехъ а;

— хІума довза лаар, жигаралла, хІума дагадар, хааршна сутара хилар, хІума довза лаарехъ шен ойла хилар, цу йукъахъ ду исбаьхьаллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохъ жигара хилар а, ша и харжар а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет
Іаморан жамІаца дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хІара
хаарш.

Коьрта маьІнийн дараш:

— тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тесташ
йустарна бухе дажкарш билгалдан, тера йолу тексташ
билгалйан;

— билггалчу цхьана башхаллашца тексташ цхьаьнатоха;

— кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци
йархьама кхачаме хир йолу билгало билгалйан;

— хьехархочо шайна хьехначу тидам баран алгоритмаца
тексташкахь цхьаьнадар а, цхьанацадар (бІостаналла) а карон;
текстан анализ йарехь кхочушдарийн алгортиман анализ йан,
текстан анализ йарехь шаьш кхочушиййр йолу дешаран операци
харжа;

— хьехначу алгоритман буха тІехь декхар кхочушдан оьшу
хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тІетоьхна хаамаш лахар
билгалдан;

— текстан анализ йечу хенахь бахьанийн-тІаьхьалонан
зІенаш билгалйан, жамІаш дан.

Коьрта талламан дараш:

— педогогикин белхахочун гІоьнца Іалашо билгалйан,
къамелан хьоле хьаьжжина, шен вистхилар хийцаран план
хІоттон;

— тІедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста,
мелла а йогІуш йерг (схьайеллачу критерийн буха тІехь) харжа;

— схьайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дІабахьа,
схьайеллачу планаца проектан тІедиллар кхочушдан;

— жамІаш дан а, текстан маьІнийн анализ йаран буха тІехь
долчу тоьшаллашца уьш тІечІагІдан а;

— схьайелла йолчу текстан материалан анализ йаран
процессехь хьехархочун гІоьнца хаттарш хІиттон;

— цхьатерачу йа цхьатера догІучу хьелашкахь процесс
дІабахаран а, хиламийн а, церан тІаьхьалонан а хила тарлуш
долчун сурт хІоттон.

Хаамашца болх:

— Хаамаш схьаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш
болу хаам карорхьама оьшу куьйгалла, тІечІагІдархьама;

— Схьайеллачу алгоритмаца догІуш, даррехь схьабелла
хаамаш билгалдинчу хьостанехь карон: дошамашкахь,
куьйгаллашкахь;

— Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа
хьехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь,
куьйгаллашкахь, Іаматехь) тІехь карон;

— Баккхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакъо

йолчу векалийн) гЮьнца Интернетехъ хаамаш лахаран кхерамзаллин бакъонаш ларйан;

— Дешаран декхаршца догІуш, текстан, графикаин, видео, озан хаамаш кечбан;

— Таблицийн а, схемийн а кепехъ балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамІаш гайтархъама шаьш таблицаш а, схемаш а хІиттон.

Йуьхъанцарчу школехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочун кхоллало **коммуникативни** дешаран дараш.

Текаре:

— Бевзачарна йукъахъ тЕкаре хиларан Іалошонашца а, билламашца а догІуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тЕлаца а, и цхъана кепе дерзон а;

— Шеца къамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дІадахъаран бакъонаш ларйан;

— Тайп-тайпана хъежамаш хила йиш йолуш хилар тЕлаца;

— Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;

— ХІоттийнчу Іалашонца догІуш шен къамел дІахІоттор;

— Къамелан хьолаца догІуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);

— Шимма цхъаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тЕдилларан а жамІех лаьцна доцца къамел кечдан;

— вистхиларан (къамелан) текстана гайтаман материал (дежкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (къастон).

Цхъаьна кхочушден гІуллакхаш:

— йоццачу а, йехачу а ханна лерина Іалашонаш (цхъаьна кхочушдаран декхаршкахъ дакъалацар тидаме оьцуш индивидуале) хъехархочо йалийнчу план хІотторан кепан буха тЕхъ стандартан хьолехъ, йукъара гІулчаш а, хенаш а дІасайекъар;

— цхъаьна болх баран Іалашо тЕлаца, и кхочушйарехъ дан дезарг цхъаьна вовшахтоха: ролаш дІасайекъа, цхъаьна беш болчу белхан процесс а, жамІ а дийцаре дан;

— куьйгалла дан, тЕдиллар кхочушдан, ладогІа, хІоьттина хьал ша листа кийча хилар;

— шен белхан дакъа жобпалле кхочушдан;

— йукъарчу жамІе ша диллинчу декъан мах хадон;

— схьаделлачу масалшна тЕ а тийжаш, цхъаьна вовшахтоьхна проектийн тЕдахкарш кхочушдан.

Йуьхъанцарчу школехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочун кхоллало **регулятивни** дешаран дараш.

Шен низам хилар:

— жамI хилийтархъама дешаран декхарш кхочушдарехъ шен гIуллакхийн план хIоттон;

— ша билгалдинчу кхочушдарийн роГалла хIоттон.

Шаталлар:

— дешаран гIуллакхан кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдан;

— къамелан гIалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гIалаташ а дIадахархъама шен дешаран кхочушдарш нисдан;

— текстийн анализ йарехъ хIоттинйчу декхарца жамI дуста;

— тексташца болх бечу хенахъ далийтина гIалат карон;

— шен а, шеца цхъаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамIаш дуста, схъайеллачу критеришца церан боГу мах хадон.

ПРЕДМЕТАН ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» дешаран предмет деа шарахъ Iаморо кхочушдан дан деа:

Iамочу маттахъ йолчу литературин Россин Федерацин цхъаьйолчу культурин шораллехъ а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахъ а, в сохранении и передаче от поколения к поколению историко-культурин, обздангаллин, эстетекин мехаллаш Iалашйарехъ а, цхъана тIаьхъенера вукху тIаьхъене йаларехъ а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхъаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхъа башха дакъа санна, тIелаца;

- Дешан кхоллараллин говзарш искусствон кхечу кепашца (суртдиллар, музыка, суртдакхар, кино) цхъаьнайуста;

- Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхъаьна болх барх а, вовшашна тIеIаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан культурин а, гIиллакх-обздангаллин а, эстетикин а йуьхъ кхолларехъ къоман фольклоро а, исбаьхъаллин литературо а лоцучу декъах йуьхъанцара хъежам (хаарш) хила;

- Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьнненан къаьмнийн а исбаьхъаллин говзарш йустучу хенахъ йукъара дерг а, башха дерг а карон;

1) МаьIна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу элементийн маьIнех а, ойланех а кхетар:

- МаьIна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран тайп-тайпана декхарш а, киншкица хъан-сан хиларан хьогамах садузоран а Iалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тIехъажорийн текстийн маьIнех кхета а, тIелаца а, маьIна дан а тар луш долу нийса шера йешар, йешар ладоГархоша кхеташ тIелацар);

- МаьIна даран дагахъ йешаран техника карайерзор

(йешначун маъӀнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маъӀна нийсад даран а, и тӀелацаран а кхачаме хиларна тӀехь тергам латтор);

- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшах къастон (фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);

- Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маъӀнех а, тӀехъажорах а кхета (хазакхетар дан, Тамон, ловзарехь пайдаэца), шен къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранийн, хӀетал-металийн, кицанийн, аганан иллийн масалш далон;

- Гергарчу меттанийн фольклоран говзарш вовшашца йуста (тема, коьрта тема, турпалхой);

- Говзаран цӀе цуьнан темица (Таламах, историх, берех, диканах, вонах) цхьаьнайалон (йуста);

- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин исбаьхьаллин йоца жанраш вовшех къастон – байт, дийцар, басня;

- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта Талашо, хиламийн рогаТалла, исбаьхьаллин вастийн гӀирсаш билгалбан;

- текстан чулацамехула хаттаршна жобпаш дала;

- текстехь ненан меттан суртхӀотторна а, вастийн а гӀирсаш карон (эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2)тестехь беллачу хаамах кхетарна а, тӀелацарна а Тамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Тилманан, куьйгаллин) тексташ йешаран Талашо билгалйан;

- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш карон, хаарийн гуо шорбан;

- Таморан а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) карон;

- Текстана хаттарш хӀиттон, и схьайийцаран а, изложени йазйаран а план хӀоттон;

- Шаьш йеша лаам гайтар, авторан цӀарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тӀе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;

- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;

- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хьежамийн бух балон;

- фольклоран материала тӀехь тӀехь кхоллараллин белхан кхочушбан (туьйранан чаккхе, хӀетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш,

схъайийцар).

Предметан жамIаш дешаран шерашца

1-чу классехъ дешар **чекхдолучу хенахъ** дешархочунна **Iемар ду:**

- ша а, дуьне а, къоман истори а, культура а йовзарехъ нохчийн литературин мехаллех кхета;
- нохчийн литературин говзарийн мьIна даран цхъайолу корматалла карайерза;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехъ пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехъ дакъалаца;
- дешан маьIнех совнаха хаамаш бовзархъама Iаматан дошамах пайдаэца;
- шайн харжамцца байтийн говзарш дагахъ йийца.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахъ а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхъаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

• йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, дешдакъошца а, дийнна дешнаш а шера деша;

• лерсица тIелаьцна йолчу йолчу, ткъа иштта классехъ йешначу а говзарийн чулацамах кхета, царна тIехъ маьIнин коьрта дакъош билгалдаха;

• йешначун маьIнех а кхеташ, текстехъ билгалыйна меттигаш дагахъ йеша;

• тайп-тайпанчу авторийн 3–4 байт дагахъ йийца;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхъаьна бечу белхан процессехъ Iаматаро хир йу:

• киншки тIехъ «Чулацам» йа «Корта» агIо карон; «Чулацамна» тIе а тийжаш, киншки тIехъ оьшу говзар карон;

• говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оьцуш, жобпаш дала а.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахъ йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дI.), говзарийн башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туйра, и. кх.дI.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дI.).

Дешархошна Iемар ду

• прозехъ йазийна говзар байтах къастон;

• фольклоран кегий жанраш къастон: хIетал-метал, дагардар, чехкаалар;

• текстехъ исбаьхьаллин сурткъагоран гIирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хьастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хьаьркаш, рифмаш) карон;

Дешархойн таро хир йу Iама:

- туьйранийн сюжетан-композицин башхаллаш къастон;
- литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (забара йукъа тIехтоман байташ йогIу; аганан илли йукъа — кхайкхаргаш; дийцара йукъа — туьйра, и кх. дI.)

«Дешархойн кхоллараллин гIуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Iемар ду:

- йешначун чулацамах кхета; текстан башхаллаца догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азайдар а кхета а кхеташ, харжа;
- исбаьхьаллин говзар (цуьнан фрагмент) ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- иллюстрацишка хьовса а, текстан цхьаьнайогIучу фрагментаца йа коьртачу ойланца (синхаамца, сагатдарца) уьш йуста а;

Дешархойн таро хир йу Iама:

- фольклоран кегий жанраш (хIетал-метал, дагардар, аганан илли) практикехъ карайерзон а, суртхIотторан гIирсийн (йиш-маIаш, уьшарш, интонаци) гIоьнца церан инсценировка йан а;
- билггалчу тексташна йогIу иллюстрациш карон, тексташ а, иллюстрациш а вовшашца йуста.

Йукъарчу дешаран дарийн декъехъ дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца, аьлча а, биллабийн билгалонийн мотт беша; агIонехъ билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сихха карон; оьшу иллюстраци карон;
- хаамийн шина хьостанца (дешаран Iаматца а, ша болх бан леринчу тептарца а; дешаран Iаматца а, хрестоматица а) болх бан, аьлча а, Iаматан а, белхан тептаран а, хрестоматин а билламан билгалонаш дуьхь-дуьхьал хIиттон; ша болх бан леринчу тептаран а, хрестоматин а оьшу дакъош карон.

Коммуникативни дешаран дарашкахъ дешархошна Iемар ду:

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахъ:
- парти тIехъ цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахъ болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;
  - кар-кара луш болх бан;
- б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахъ:
- шина хьежамна а, шина агIонна а йукъара башхаллаш ган;

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехъ Iама таро хир йу:

- хаттаршна жопаш тайп-тайпанчу кепехъ дала мегаш хиларх кхета;
- ша тIетовш волу жоп тIечIагIдархьама текстехъ кховда.

2-чу классехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочунна Iемар ду:

- йешначун оьздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оьздангаллин барамашца дуста;

- метофорийн, олицетворенийн, эпитетийн кьоман шатайпаналлех кхета а, текстехь исбаьхьаллин сурткъагоран и гIирсаш ган а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, дешаран а текстийн маьIна даран приемех кхета;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан;

- шен йешаран гуо шорбан;

- йешначу а, ладоьгIначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синIаткъамца дуста.

«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:

аудировани,

хезаш а, дагахь а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Iемар ду:

- дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьаьжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;

- довзаран а, бIаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;

- доцца монологан алар хIоттон: хьехархочун хаттарна доцца а, даьржина а жоп;

- шеца къамел дечуьнга ладогIа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а): цхьамма делла жоп тIаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тIедуза;

- нохчийн литературин 2–3 классикан цIе йаккха,

- кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цIе йаккха;

- говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

- дукхавезачу авторнан говзарийн цIерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;

- говзаран тема а, коьрта маьIна а билгалдан (хьехархочун гIоьнца);

- говзарийн турпалхойн амалийн (церан цIерш, портреташ, къамел) а, церан леларийн а мах хадон а, характеристика йала а;

- Дешнийн маьIнех кхетархьама МаьIнийн дошамах пайдаэца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- хьехархочо йоьшуш йолу текст Iалашонна тIехьажийна тIелацаран буха тIехь аудированин корматалла кхиор;

- йешначун чулацамах болу шен хьежам барта бовзийта;

- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схьайийца (харжамца);

- жимачу бараман текст йуха схьайийца;

- ишколин билблиотекехь киншкаш а, берийн муъран журналаш а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткъа иштта «Чулацам» йа «Корта» агӀонах а пайдаэца;

- дарсашкахь бечу балха йукъа хрестоматин а, ткъа иштта цӀерчу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йалон;

- говзаран текстана хаттарш дан а, хаттаршна жобпаш дала а.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахь йазийнчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дӀ.), говзариин башхаллаш вовшах къастор (халкъан а, авторан а туьйра, и. кх.дӀ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дӀ.).

Дешархошна Iемар ду:

- дийнатех лаьцна а, инзаре-тамашийна а туьйранаш вовшех къастон;
- инзаре-тамашийначу туьйранан башхаллаш къастон;
- дийцар а, туьйра а вовшех къастон;
- говзарехь литературин меттан суртхӀотторан вастийн гӀирсаш карон (дустар, олицетворени, гипербола (хӀума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн Iама таро хир йу:

- авторийн берийн поэзехь фольклоран жанрийн башхаллаш карон: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;

- литературин а, фольклоран а жанраш йукъара дозанаш лелаш хилар карон (дийцара йукъахь туьйранан элементаш хила йиш йу, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех лаьцначу туьйранан башхаллаш, и. кх. дӀ.);

- дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;

- дуьнене поэтически хьежам байташкахь гайтина ца Iаш, прозехь а гойтуш хилар гучудала.

«Дешархойн кхоллараллин гӀуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар.

Дешархошна Iемар ду:

- йешначун чулацамах кхета;

- текстан башхаллаца догӀуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгӀаш а, азъайдар а кхета а кхеташ, харжа;

- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;

- программехь билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тӀеэца.

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процессехь Iама таро хир йу:

- поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;

- Iамат тӀерачу иллюстрацишка хьовса а, исбаьхьаллин тексташца уьш йуста а;

- шайна хетарг а, тидам бинарг а барта довзийта.

Довзаран йукъарчу дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

- дешаран Iаматах паргӀат пайдаэца: биллабийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агӀонашца оьшу текст карон а;

- текстан билгалйаьккхина фрагмент, агIонехъ билгалдаьхна могIанаш а, дешнаш а сихха карон;

- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; тексташца а, тексташна иллюстрацишца а) болх бан.

Коммуникативни дешаран дарашкахъ дешархошна Iемар ду

а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахъ:

- парти тIехъ цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, вовшашна йукъахъ болх бекъа, шен болх кхочушбан а, вовшаша бина болх талла;

- кар-кара луш болх бан;

б) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахъ:

- шина хьежамна а, шина агIонна а йукъара башхаллаш ган, ша тIетовжаран бух а балош, цхьахйолу агIо йалон а;

- текстехъ турпалхоша бовзийтина хьежамаш карон (лаха).

Талларан а, шаталларан а дешаран дарашкахъ дешархочун Iама таро хир йу:

- схьабовзийтина хьежам тесктерчу могIанашца тIечIагIбан;

- тайп-тайпанчу хьежамийн тайп-тайпана баххаш хилар кхета.

3-чу классехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочунна Iемар ду:

- нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тIехъ нохчийн меттан хьасене-эстетикин таронех кхета;

- ненан меттан литературех къоман эхъ-бежк а, ламасташ лардаран а, схьакховдоран а къоман-культурин гIирс санна мехаллех кхетар;

- турпалхойн леларийн оздангаллин мах хадон а, цуьнан бух балон а;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процесехъ йешаран корматгалла шарйан: хезаш а, дагахъ а йеша, исбаьхьаллин а, Iилманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маьIна даран а зеделларг хила;

- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехъ пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехъ дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан; йешначу йа ладоьгIначу текстан кепе хьаьжжина, и схьайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цIарах литаретурин говзар схьайийца;

- текстах кхетархьама а, кхин совнаха хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

- **«Къамелан а, йешаран а гIуллакхан кепаш» дакъа:**

аудировани,

хезаш а, дагахъ а йешар,

текстан тайп-тайпанчу кепашца болх,

библиографин культура,

исбаьхьаллин говзаран текстаца болх,

къамелан культура.

Дешархошна Јемар ду:

• йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, нийса а, къабсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;

• хьалха довзаран йешарехь а, йуха Ёаьртохаран йешарехь а, харжаман а, йуха талларан йешарехь а дагахь йешар;

• Јамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цѳерш йаха, церан говзарийн цѳерш йаха а, классехь йешначу текстийн чулацам боцца схьабийца а;

• дукха везачу литературин турпалхочух дийца;

• турпалхочуьнга йолу авторна ойла билгалйан;

• говзарийн турпалхойн мах хадон; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;

• тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь йеша (харжамца);

• элементашца киншка йовза (автор, цѳе, «Чулацам» агѳо, иллюстрациш).

Дешархойн шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Јама таро хир йу:

• шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;

• билгалйина киншкаш шаьш йеша;

• йешначу говзарийн турпалхойх мах хадоран ойла йовзийта;

• дошамашца шаьш болх бан.

«Литературоведенина йукъадалор» дакъа: байташкахь йазйинчу говзаран башхаллаш йовзар (ритм, рифма и. кх. дѳ.), говзарийн башхаллаш вовшаш къастор (туьйра а, дийцар а; дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а, и. кх. дѳ.), литературин приемаш йовзар (дустар, олицетворени, контраст, и. кх. дѳ.).

Дешархошна Јемар ду:

• дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Јер-дахаран хьокъехь долу туьйранаш вовшех къастон;

• дийцар а, туьйра а вовшех къастон;

• авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гѳирсаш карон а, вовшех къастон а (приемаш: дустар, олицетворени, гипербола (хѳума дестор олу вай), контраст; фигураш: йух-йуха алар).

Дешархойн таро хир йу Јама:

• дийнатех лаьцначу туьйранан кхиарх кхета;

• дуьненан тайп-тайпанчу халкъийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжетахь («лелаш долу туьйранин дийцарш») карон.

«Дешархойн кхоллараллин гѳуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, инсценировка, драматизаци, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш текстахь кхоллар.

Дешархошна Јемар ду:

• йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогѳуш йолу соцуьнга йан, азьайдар а, йешаран болар а харжа;

• программица билгалйина йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица тѳелаца а, шайна хетарг барта схьадийца а;

• литературин текстан а, суртдилларн а, музыкин а говзарийн маьІна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн ойла а, синхаамаш а бовзийта);

- литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь) дакъалаца.

Дешархошна шаьш бечу, шимма цхьаьна бечу, тобанца йа массара цхьаьна бечу белхан процесехь Iама таро хир йу:

- байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:
- Iамат тIерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладогIа, исбаьхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тIехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца уьш йуста;
- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешархошна Iемар ду

- дешаран дошамийн корпусох паргIат пайдаэца, оьшу йолу дошаман статья сихха карон;
- дешаран Iаматах паргIат пайдаэца: биллабийн билгалонийн мотт бешалур бу (маттах кхетар бу); «Чулацам» а, «Корта» а агIонашца оьшу текст карон а;
- текстаца болх бан: цуьнан тема а, коьрта ойла (идея, сагатдар) а, дахаран тайп-тайпана агIонаш (хьежам, дIахIоттамаш, кхетаман латтам) а къастон;
- хаамийн масех хьостанца (дешаран Iаматца, ша бечу белхан тептарца, хрестоматица; дешаран Iаматца а, дешаран дошамашца а; дешаран Iаматца а, хаамийн тIетоьхначу хьостанашца а (дешаран кхечу гуларшца, библиотекин киншкашца, Интернетерчу хаамашца); тексташца а, тексташна иллюстрацишка а болх бан.

Дешархойн Iама таро хир йу:

- гуларш хIитторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминаш – гуларийн къастамаш – лелош).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешархошна Iемар ду:

- а) цхьаьна болх бар санна, хьасене хиларан гурашкахь:
- парти тIехь цхьаьна волчу лулахочуьнца болх бан, жимачу тобанехь, йоккхачу тобанехь: вовшашна йукъахь болх а, ролаш а йекъа, шен болх кхочушбан а, йукъарчу балха йукъа и дIатарбан а;
- б) зIе хиларан гурашкахь хьасене хилар санна:
- схьабовзийтинчу хьежамийн а, агIонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царах цхьахдолчунна тIетан а, йа шен хьежам дIабовзийта а хаа.

Цхьана къепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехь дешна волучунна Iемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дIабахьарна а, кхочушхиллачу жамIана а тIехь тидам бан а.

4-чу классехь дешар чекхдолучу хенахь дешархочунна Iемар ду:

- амал кхиарехь а, шен культура билгалйаларехь а

нохчийн литературин мехаллах кхета;

- исбаьхьаллин текстан турпалхойн позицеш билгаллан, исбаьхьаллин текстан авторан позицеш билгаллан;

- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Илманан а, дешаран а текстийн маъна даран а, анализан а, хийцаран а коьрта кепаш карайерза а;

- къамел шардархьама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух пайдаэца: ладоьгІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъа, цу текстана тІе а тийжаш, шена хетарг тІечІагІдан а, бух балон а; йешначун йа ладоьгІначун чулацам текстан кепе хьаьжжина, схьайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехь бовзийта; йешначу говзарийн буха тІехь барта дийцар хІоттон, хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладоьгІархошна);

- оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;

- текстах кхетархьама а, кхин сов хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.

«Къамелан а, йешаран а гІуллакхан кепаш» дакъа: аудировани, хезаш а, дагахь а йешар, текстан тайп-тайпанчу кепашца болх бар, библиографически культура, исбаьхьаллин говзаран текстаца болх бар, къамелан тІекаренан культура.

Дешна волучунна хуур ду:

- довзаран а, бІаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;

- говзаран тема а, коьрта оила а билгаллан; текст маънийн дакъошка йекъа, текстан план хІоттон а, йухасхьайийцарехь цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухайийца;

- классехь Іамийнчу литературин коьртачу говзарийн чулацам бовзийта а, церан авторш а, цІерш а билгаллан а;

- «СтелаІад» цІе йолчу берийн журналан коьрта чулацам бийца (рубрикийн тІегІанехь);

- говзарийн турпалхойн амалийн мах хадон; цхьана а, тайп-тайпанчу а говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочуьнга болу хьежам билгалбан;

- байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахь йеша, йешаран хотІах лаьцна классерчара олург паргІат тІелаца;

- литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллачунна бух балор, говзара йуккъерчу фрагменташца йа къаьстинчу могоІанашца и тІечІагІдан;

- элементашца киншка йовза (автор, цІе, титульни агІо, «Чулацам» агІо, аннотаци, иллюстрациш);

- къаьстинчу говзарна а, говзарийн гуларна а аннотаци хІоттон;

- тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Іалашонца библиотекехь ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билгалчу темина барта хаам кечбар);

• йешначу говзарийн турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гИллакхехь тЕлаца;

• хааман тайп-тайпанчу хьостанащца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш).

«Литературоведина йукъавигар» дакъа: рифмийн кепаш къастор, халкъан кхоллараллин а, авторийн литературин а говзарийн жанрийн башхаллаш къастор, текстехь литературин приемаш (дустар, олицетворени, контраст, гипербола, и. кх. дІ.) йовзар а, царах пайдаэцаран бахъанех кхетар а.

Дешна волучунна Іемар ду:

• исбаъхъаллин культурин кхиаран коърта некъ ган: халкъан кхолларалли тІера авторийн кепашка кхаччалц;

• халкъан говзарш авторийнчарах къастон;

• авторийн литературехь исбаъхъаллин вастийн гІирсаш карон а, вовшах къастон (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а.

Дешна волучун ша бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процессехь Іама таро хир йу:

• дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахь мифашкахула дуьне дуьне довзаран башхаллаш;

• байтан маьІнин а, поэта хаьржинчу байт кхолларан кепан а зІе карон (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тІехь);

• исбаъхъаллин говзар кхолларехь йаздархочун (поэтан, художникан) кхоллараллин биографин ролах кхета;

• исбаъхъаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) йукъайогІу говзарш церан тематически цхъаьнайарца йуьстина ца Іаш, церан авторийн дуьнене хьежаман буха тІехь (говзарехь гайтина йолу ойланаш) а йуста йиш йолуш хилар.

«Дешархойн кхоллараллин гІуллакхан элементаш» дакъа: ролашца йешар, барта дешнашца суртдиллар, репродукцишца болх, шаьш тексташ кхоллар (йазйар).

Дешна волучун шаьш бечу, шимма цхъаьна бечу, тобанца йа массара цхъаьна бечу белхан процессехь Іама таро хир йу:

• байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:

• классерчаьрца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тІехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца йийцаре йар;

• барта а, йозанца а (аларца а/йа йоццачу сочиненица) литеруатурин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцйаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта.

Довзаран дешаран дарийн декъехь дешна волучунна Іемар ду:

• текстаца паргІат болх бан: талла билгалйинчу аспектах хаамаш билгалбан хаа, билгалйина аспект сацон; талламан аспект сихха хийца хаа;

• карарчу дешаран киншки тІехь а, коплектан кхечу киншкахь тІехь а паргІат хІума лаха; дешаран дошаман корпусех пайдаэца, школин библиотекин фондехь лаха; оьшу хаамаш лаха а, дешаран тайп-тайпанчу Іалашонашкахь цунах пайдаэца а;

• хаамийн тайп-тайпанчу хьостанашца паргІат болх бан (текстан кепехь, суртдилларан я музыкин говзаллехь санна схьагайтинчу).

Коммуникативни дешаран дарашкахь дешна волучунна Іемар ду:

а) цхъаьна болх бар санна, хъасене хиларан гурашкахъ:

- дешаран кооперацин тайп-тайпанчу кепаш (шимма цхъаьна бен болх, жимачу тобанехъ болх, йоккхачу тобанехъ болх) а, социалан тайп-тайпана ролаш (дIахьошверг а, кхочушдийриг а) а;

б) зIе хиларан гурашкахъ хъасене хилар санна:

- схъабовзийтинчу хъежамийн а, агIонийн башхаллийн бухе дилларх кхета а, царах цхъахдолчунна тIетан а, йа шен хъежам дIабовзийта а хаа.

Цхъана къепене дерзийнчу дешаран кхочушдарийн декъехъ дешна волучунна Iемар ду:

- ша-шен тидам бан а, болх дIабахъарна а, кхочушхиллачу жамIана а тIехъ тидам бан а.

Амал кхиаран дешаран кхочушдарийн декъехъ дешна ваьллачун Iама таро хир йу:

- шен леларан культура а, дуьненах кхетар а кхолладаралехъ литературин йешаран мехаллах кхета;

- шен обздангаллин-этически кьилба цхъана хорша дерзон (говзарийн анализ йаран новкъахъ а, церан хьокъехъ къамел дечохъ а эхъ-бехкан мах хадон а, харжам бан а зеделарг гулдан).

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС (66 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
1.1.	<p>Къамел кхиор Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хЮст). Беснаш. Светофор. Ишколехь. Иаламан дуьне (цѐра дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, олхазарш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш). Киранан денош. Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хЮетал-металш</p>	8	0	0	<p>https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>
Дерриг:		8	0	0	
2.1.	<p>Йѐша 1амор Дешдакъошца йѐшарна тѐра жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шѐра а, кхѐташ а деша хаарна тѐдовлар (текстах кхѐта таро лучу йѐшаран индивидуальни боларца догѐуш йѐшаран чехкалла (масалла). Йѐшаран орфоэпически барамаш ларбар. Кѐпана а, тайпанна а цхьатѐра йоцучу текстийн маЪИнийн башхаллаш аз айдѐш хийцарца</p>	49	0	0	<p>https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/</p>

	схьагайтгар.				
Дерриг:		49	0	0	
3.1.	<p>Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш. Дийца,муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш. Вайн Даймохк. Соблжа-Г1ала Вайн турпалхой: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа Нурадилов Ханпаша. Вайн йаздархой: Айдамиров Абузар. Гайсултанов 1умар. Махмаев Жамалди. Ж.Махмаев «Доттаг1алла»,«Къоман хазна», «Дей,буьйсий»,«Дайна де»,«Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю..», «Дуьло,бераш,делий вай» 1-Хь Хатуев «Зингат» 1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан», «Беркат»</p> <p>«Даймохк» бохучу дашах кхетам хир бу. Даймохк безар а, ларбар а, 1алашбар а х1ун ду хуур ду.</p> <p>Пачхье х1ун йу хуур ду. Нохчийн Республикин коьртачу г1алин – Соблжа-Г1алин – це йевзар йу. Соблжа-Г1алин йоцца истори йевзар йу. Дадаханчу шерийн турпалхойх а, кхузаманан турпалхочух шен дахарх нохчийн къоман дуьхьа д1аделлачу Кадыров Ахьмад-Хьаьжих а хаарш хир ду. Текстан хиламийн анализ йан а, адамийн Даймехкан дуьхьа леларех а, шайн дуьхьа леларх а кхета 1емар бу.</p> <p>«Доттаг1алла», «беркат», «дикалла», «къинхьегам безар»,</p>	9	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	<p>«Гиллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церан мехаллех а хкетар бу.</p> <p>КхидIа хьур ду хаарш шардар: ойла а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къабсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар.</p>				
Дерриг:	9	0	0		
Программица сахьтийн барам	66	0	0		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

2 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѳераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Разделан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. «Даймехкан 1алам. Аьке. Гуьйре»				
1.1.	Аьке дагалацар. Чѳерий дахар. Д. Кагерманов «Дог1а дар» Гуьйренан тидамаш. И. Демеев «Г1а». В. Бианки «Чан к1орнеш лийчор». Э.Мамакаев «Гуьйренан 1уьйре».	6	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 2. «Г1иллакх-обздангаллех лаьцна»				
2.1.	Денний, нанний дика хилар. В.Осеева «К1ентий». Э.Мамакаев «Нана». В.Осеева «Йоккха стаг» «Ц1ена хи» Ц1ена хила вай. Харц лийна 1у. Х1ума яар. Пайхамаро нийсонах лаьцна аьлларг. Хатуев. «Г1иллакх» Б.Дикаев «Берашка-сайн доттаг1шка».	8	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Талламан болх хьалхарчу чийрикна лерина.				
	Дакъа 3. «Берийн дахар»				
3.1	Ж. Махмаев «Маликатан доттаг1ий.» Т. Ахмадова «Нура». З. Муталибов «Дешархойн кьийсадаларш». 1. Гайсултанов «Доллучун шен хан ю». П. Абубакарова «Дешнех ловза».	5			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 4. «Вайн доттаг1ийн дийнаташ»				
4.1	«Вайн доттаг1ийн дийнаташ» Х. Берсанов «Бексолтан алаша». Ж. Махмаев «Ши к1еза». Хь. Саракаев «Борзик». Э. Мамакаев «Тхан пису». Э.Мамакаев «Акхарой долчохь» Ш. Макалов «Дехкий дийна муха дисира». А. Тапалаева «Массарна дерг-ловзар». Хь. Саракаев «Х1орш х1ун ю?».	8		0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа 5. «Болх-доккха хазахетар»				
4.1.	Талламан болх шолг1ачу чийрикна лерина З. Муталибов «Муьлхха а болх оьшуш бу» Ж.Махмаев «Маликат». 1. Гайсултанов «Пхьола». Д. Кагерманов «Говзанчаш». Х.Ошаев «Ши накъост». Г. Балл «Цхьана меттехь ца соцу мало».	7	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Дакъа 6. «1а»				
6.1	<p>1.Мамакаев «1а», Э. Мамакаев «Керла шо». Туйра «1аьнан обг1азло», Ж. Махмаев «Салазаш хахкар». Хь. Саракаев «Дарц». Д. Кагерманов «Г1ура – дада». Хь. Саракаев «Х1ара маца хуьлу?».</p>	7			https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Дакъа7. «Вайн Даймохк»				
7.1	<p>«Вайн Даймохк» Нефтах х1ун йоккху? 1. Кусаев «Сан Г1ала». Хиш. Вайн хиш чохь хуьлу ч1ерий. Ж. Махмаев «Машар».</p>	4	1		https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
7.2	<p>«Б1аьсте, б1аьсте йеьна кхечи!» Хь. Сатуев «Вайн бераш». Талламан болх кхоалг1ачу чийрикна лерина. Л. Н. Толстой «Б1аьсте». Хь. Саракаев «Х1ун ю иза?». 1. Гайсултанов «Б1аьста хуьнхахь». Д. Кагерманов «Алкханчаш». В. Бианки «Пхьагал дитта т1ехь». «Муха дог1а деза синтар». Д. Кагерманов «Со а вьоду». Н.Н. Носов «Хорсамех лавцна» (2с.).</p>	11	1		

	Дакъа 8. Нохчийн халкъа барта кхолларалла»				
8.1	Цицигий, дахкий. Кицанаш. Х1етал-металш. Чехкааларш. Дагардарш. Туйра «Майра пхъагал». Туйра «Цаьпцалгий, зингаттий». Туйра «Газа-гуьзалггий, сира борззий», Туйра «Зуй, пхъагаллий». Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина. Туйра «Борззий,цхьогаллий,ломмий»	12	1		
	Дакъа 8. Жам1даран таллар				
8.1	Контролни болх /Тестировани/		4		
Дерриг:		68	4		
Программица сахътийн барам		68			

Нохчийн литературин тематикин планировани

3 класс

№п/п	Программин дакъойн а, темийн а ц1ераш.	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс
		Декъан сахьта ш	Таллам ан белхаш	Кхолла раллин белхаш	
Долоран дарс 1 с.					
1.	<p>Иамат йовзар. Билламан билгалонаш.</p> <p>Иаматан авторийн дош.</p> <p>Макалов Ш. байт «Ларделаш латта».</p>	1	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		1	0	0	
Кхетаман орам – 3 с.					
2.	<p>Йешаран пайданах. Г1арабевллачу йаздархойн а, ойланчийн а киншкех а, йешарх а долу аларш.Тептарх кхетам.</p> <p>Демеев I. байт «Кхетаман орам».</p> <p>Демеев I. байт «Кхетаман орам».</p>	3	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		3	0		
Гуьйре – 4 с.					
3.	<p>Гуьйре, Iалам гуьйранна. Шеран и зама т1екхачарца доьзна хийцамаш. Байташкахь гуьйренан синлаттам. Гуьйре а, поэзи а.</p> <p>Гацаев С. Байт «Дог1а дог1уш ду».</p> <p>Сакаева М. Байт «Йац хьо, гуьйре,</p>	4	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	дагна чевне». Хасаев Хь. Дийцар «Шийла Гуйре». Сулейманова З. байт «ГаргГулеш».				
Дерриг:		4	0	0	
Берийн йаздархой – 5 с.					
4.	Берийн литературех а,нохчийн берийн литературех а йукъара кхетам. Гайсултанов И. Дийцар «Алам хаздан деза». Саракаев Хь. Байт «Дика кІант Муса». Кагерманов Д. Байт «Маълхан хІуш». Махмаев Ж. Туьйра «ГІоралгаш».	5	1	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	1	0	
Йаздархойн туьйранаш – 5 с.					
5.	«Фольклоран туьйра» а,«литературин туьйра» а кхетамаш йукъара доза. Нохчийн йаздархойн туьйранаш довзар. Литературехь фантази а, абсурд а. Туьйранин турпалхойн башхаллаш. Гелагаев С.-М.Байт «Туьйранан новкъа далар». Гелагаев С.-М.Байт «Туьйранан новкъа далар». Дикаев Б. Туьйра «КІайн полларчий стенга даха-те?». Сулейманова З. Туьйра «Догмайра Шахсан». Тапалаева А. Туьйра «Массарна дерг – ловзар».	5	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru
Дерриг:		5	0	0	

Хиндолу хьоза бенахь дека – 3 с.					
6.	Магомадов М. Дийцар «Дуьххьарлера толам». Дакаев С. Байт «Дош». Гайсултанов I. Дийцар «Яраги».	3	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		3	0	0	
Жима, доккха дуьне – 3 с.					
7.	Батаева Х. Байт «Хьуьно патар хецна...». Мамакаев Э. Байт «Елий, китгий, аьпашший». Пашаев Н. Байт «Барзо диъна моз».	3	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		3	0	0	
Iалам – 5 с.					
8.	Даймехкан Iалам. Iаламах хаарш. Литературехь Iалам. Гацаев С. Байт «Хьуьнхахь». «ГундалгIеш, цIазамаш, муьргаш, комарш». Гелагаев С. Байт «Олхазарийн кьамел». Мамакаев М. Байт «Хьуьнан илли».	5	1	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	1	0	
Iа – 5 с.					
9.	Ахмадов М. Байт «Керла Шо». Дикаев М. Байт «Iаьнан бIаьргаш». Умхаев Х. Байт «Шийла Iа». Алиев М. Дийцар «Пхьар». «Метафора».	5	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	0	0	
ДоттагIалла – 4 с.					
10	Макалов Ш. Туьйра «Кхо полла».	4	0	0	https://desharkho.ru/

	Бексултанов М. Дийцар «ДоттагIа». Демеев I. Байт «ДоттагIчуьнга кехат». Дикас шеен шичига Лечига йаздо. Хаарш зер.				www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	0	
Кхечу къаьмнийн фольклор – 4 с.					
11	Оьрсийн халкъан туьйра «Тамашийна тамаша, Iаламате Iаламат». Гуьржийн халкъан туьйра «Уггар нуьцкъалниг». Iарбийн халкъан туьйра «Синдбад-ХIордахо». Эстонхойн халкъан туьйра «ХIунда ду пхьагалан балда даьттIа?».	4	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	0	
Гиллакхийн гIала – 3 с.					
12	Расумов В. Дийцар «Гиллакхан гIала». Закриев И. Дийцар «Пеша уллехь къамелаш». Ахмадов М. Байт «Марха досту де».	3	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		3	0	0	
БIаьсте – 5 с.					
13	Бексултанов М. Рассказ «БIаьсте». Сейлмуханов М. Байт «Зезагаш». Хасаев Хь. Дийцар «Баркалла». Ахмадов М. Байт «БIаьстенан ловзар». Гайсултанов I. Дийцар «ЧегIардиган бен».	5	1	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		5	1	0	
Нохчийн махкахь – 8 с.					

14	Бухадиев М. Байт «Нохчийн махкахь». Пашаев Н. Байт «Даймахке марзо». Хамидов А.-Х. Байт «Зезаг ду бацалахь лепаш...». Абдулаев Л. Байт «ХІораннан а шен мотт бу». Батаева Х. Байт «Йовза кІорнийн цІераш». Бексултанов М. Дийцар «Турпалхо мила ву?». Ахмадов М. Дийцар «ТІергІан пазаташ». Анзорова Б. Байт «Ма гойла».	8	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		8	0	0	
Нохчийн фольклор – 8 с.					
15	Нохчийн фольклор Туйра «Маълхан а, бухІанан а кЪовсам» Туйра «КхорбІелиг». Кица «Ден весет». Туйра «КЪинхетаме кІант». Туйра «Таллархо». Туйра «Таллархо».	8	1	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		8	1	0	
Аьхке – 2 с.					
16	Хатуев А.-Х. «Аьхке». Беттанийн, кІиранан денойн цІераш	2	0	0	https://desharkho.ru/ www.urok95.ru https://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Программин сахътийн барам		68	4	0	

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

4 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Деъбан сахъташ	Таллам ан белхаш	Кхолла раллин белхаш	
1.	Хьомечу 1аламан сурт-7с Хь. Хасаев. «Беркате аькхе З. Сулейманова. «Аьхкенам сурт» 1.Мамакаев. «Дагалецамаш З. Сулейманова. «Чеглардиг» М. Мамакаев. «Гуьйре» Хь. Хасаев. «Шийла 1уьйре» Ш. Окуев. «Гуьйре».	7	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.	Вайн Даймехкан д1адахначунна т1ера Таймин Биболатан илии Эла Мусосттий, Адин Сурхой. Эла Мусосттий, Адин Сурхой. Астаг1а Тимар Астаг1а Тимар Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Гайсултанов. «Йуург ца хилча» Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	8	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.	САЙ ДАЙ БАЪХНА ЛАТТА (керла учебник) Мамакаев М, Гадаев М-С, Сулейманов А .«Даймахках байташ». Дакаев С.» Нохчийчобь». Мусаев С. «Орамаш»	5	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Шайхиев А. «Блаевнаш». Ахмадов М. «Нохчийн шира кхерчаш».				
4	ВАЙ ДУБНЕН ЧОХЪ ДЕХА Яралиев Ю. «Ворх1 лам».Макалов Ш. «Маълхан хъехам». Бенксултанов М. «Баьпкан цуьргаш». Цуруев Ш. «Доттаг1ий блаевнаш».	3	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
5	ИСБАБХЪА 1АЛАМ НОХЧИЙН ПОЭЗЕХЪ Мамакаев М.«Гуьйре». Арсанукаев Ш. «Гуьйренан т1уьначу бешахъ». Гацаев С. «Суна тховса деши гира». Айдамиров А. «Аьхкено кхелина дитташ». Кибиев М. «Ломахъ 1а», Жумалаева Л. «Буьйсанан илли». Мамакаев 1. «Блаьстенан йуьхъ», Саидов Б. «Блаьсте», Окуев Ш. «Тхи».Проект.(аг1о 46)	6	0	1	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
6	БЕРАЛЛИН ТУБЪРА Пашаев Н. «Бералла», Дикаев М. « Нохчийн х1усам». Талламан болх (шолг1ачу чийрикна лерина) Курумова С. «Ца йиначу ненан х1усамехъ». Гадаев М-С. «Доттаг1». Эдилов Х. «Ло ду дог1уш», Эльдерханова З. «Дашо хъаьжк1аш». Пьеса.Ошаев Х. «Полла». Ошаев Х. «Полла».	8	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
7	Б1Е ЭЗАР ДИКА Г1УЛЛАКХ Ахмадов М. «»Б1е эзар дика г1уллакх». Тагаев Сайд-Хъасан «Хъаьрса доттаг1». Рашидов Ш. «Г1арг1анаш»,Берсанов Х.-А.» Кхерам».	3	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
8	БОВЗА БЕЗА ВАЙН ДАЙМОХК». «Къоьзан 1ам». «Муха х1оьттина Галанч1ожара 1ам». «Муха кхолладелла Терк». Ахмадов М. « Нохчийн хиш».	3	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

9	ИСБАБХЪЧУ 1АЛАМАН КЪАЙЛЕНАШ Махмаев Ж. «1аламан тидамаш». Яшуркаев С. «Полларчийн вай даьлла». Яралиев Ю. «Хъаьмцан маса лаг хуьлу». Дикаев М. «Лай к1елахь кхиьна буц», Чантиев 1. «Искогберггий ,г1арий». Хасаев Хь. «Аьхке», Бексултанов М. «Гуьйре».	4	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
10	ДАЙМЕХКАН ДЕКХАРО Г1АТТИЙНА ВОГ1У СО Сулейманов А. «Къонах». Умхаев Хь. «Шайх Мансур». Эла Мусостий, Адин Сурхой Мусаев С. «Дахар маьрша хилийта». Ахмадов М. «Даймехкан мукъам». Сулейманова З. «Эсамбаев Махьмудна». Айдамирова М. «Жима верас». Талламан болх (кхоалг1ачу чийрикна лерина)	6	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
11	НЕНАН МОТТ Ахмадов М. «Кхаа дашах хийцар». Абдулаев Л. «Ненан мотт». Гелагаев С-М. «Щовдано боху соь».	3	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
12	СУНА СИРЛА ДАХАР ДЕЗА Рашидов Ш. «Суна сирла дахар деза». Батаева Х. «Жимачу йоб1ан г1ан». Абдулаев Л. «Нана, б1аьсте».	3	0	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
13	ФОЛЬКЛОР «Бетгаса» шира дийцар. «Майра к1ант» туьйра. «Берзан дуй» шира дийцар. Хаарш зер.	4	1	0	https://desharkho.ru/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
14	КХЕЧУ КЪАБМНИЙН ЛИТЕРАТУРА	5	0	1	https://desharkho.ru/

<p>Боллигер М. «Т1ай». Талламан болх (добалгачу чийрикна лерина) Леонардо да Винчи « Мотт а, цергаш а». Кусаев 1. «Сан доттаг1ий». Хаарш зер.Проект (аг1о 186)</p>				https://ps95.ru/dikdosham/ru/	
<p>Программица сахътийн барам</p>		<p>68</p>	<p>4</p>	<p>2</p>	

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

1 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
Абатал хьалхара мур(къамел кхиор) 8 с.						
1.	Новкъахь.Шкоলেখь.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.	Ціера дийнаташ. Зіакардаьхни.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.	Акха дийнаташ. Вайн махкара олхазарш.	1	0	0		https://ps95.ru/
4.	Сагалматаш. Акха стоьмаш	1	0	0		dikdosham/ru/
5.	Стоьмаш. Хасстоьмаш.	1	0	0		https://ps95.ru/
6.	Ахархойн гІирсаш. Ялташ. Іалам.	1	0	0		dikdosham/ru/
7.	Дийнан раж.	1	0	0		https://ps95.ru/
8.	Сурсаташ	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Абатал мур 49 с.						
9	Аз а,элп а А,а.	1	0	0		dikdosham/ru/
10	Аз а,элп а У, у.	1	0	0		https://ps95.ru/
11	Аз а, элп а О.о	1	0	0		https://ps95.ru/
12	Аз а, элп а И.и	1	0	0		dikdosham/ru/
13	Аз а, элп а Л.л	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
14	Аз а, элп а М.м	1	0	0		https://ps95.ru/

15	Аз а, элп а. С, с	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
16	Аз а, элп а. Р, р	1	0	0		https://ps95.ru/
17	Аз а, элп а. Х, х	1	0	0		dikdosham/ru/
18	Аз а, элп а. Б,б	1	0	0		https://ps95.ru/
19	Аз а, элп а. Д, д	1	0	0		https://ps95.ru/
20	Аз а, элп а. Е, е.	1	0	0		dikdosham/ru/
21	Аз а, элп а. Н, н	1	0	0		https://ps95.ru/
22	Аз а, элп а. Т, т.	1	0	0		https://ps95.ru/
23	Аз а, элп а. В, в	1	0	0		dikdosham/ru/
24	Аз а, элп а. З, з	1	0	0		https://ps95.ru/
25	Аз а, элп а. Й, й	1	0	0		https://ps95.ru/
26	Аз а, элп а. К, к.	1	0	0		https://ps95.ru/
27	Аз а, элп а. П, п.	1	0	0		https://ps95.ru/
28	Аз а, элп а. Э, э.	1	0	0		https://ps95.ru/
29	Аз а, элп а. Ш, ш.	1	0	0		dikdosham/ru/
30	Аз а, элп а. Ц, ц.	1	0	0		https://ps95.ru/
31	Аз а, элп а. 1.	1	0	0		https://ps95.ru/
32	К1еда хъаьрк (ь)	1	0	0		https://ps95.ru/
33	Ч1ог1а хъаьрк(ь)	1	0	0		dikdosham/ru/
34	Аз а, элп а. Хъ, хъ.	1	0	0		dikdosham/ru/
35	Аз а, элп а. Кх, кх.	1	0	0		https://ps95.ru/
36	Аз а, элп а. Къ, къ	1	0	0		https://ps95.ru/
37	Аз а, элп а. Г, г	1	0	0		dikdosham/ru/
38	Аз а, элп а. Г1, г1	1	0	0		https://ps95.ru/
39	Аз а, элп а. Аъ, аъ	1	0	0		https://ps95.ru/

40	Аз а, элп а Оь, Оь	1	0	0		dikdosham/ru/
41	Аз а, элп а Уь, уь	1	0	0		https://ps95.ru/
42	Аз а, элп а Ч, ч.	1	0	0		dikdosham/ru/
43	Аз а, элп а Ч1, ч1.	1	0	0		https://ps95.ru/
44	Аз а, элп а Т1, т1.	1	0	0		dikdosham/ru/
45	Аз а, элп а Ж, ж.	1	0	0		https://ps95.ru/
46	Аз а, элп а Х1, х1	1	0	0		https://ps95.ru/
47	Аз а, элп а К1, к1.	1	0	0		dikdosham/ru/
48	Аз а, элп а Ю, ю.	1	0	0		https://ps95.ru/
49	Аз а, элп а Юь, юь.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
50	Аз а, элп а Я, я.	1	0	0		https://ps95.ru/
51	Аз а, элп а Яь яь.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
52	Аз а, элп а, Ц1 ц1	1	0	0		https://ps95.ru/
53	Аз а, элп а, П1 п1	1	0	0		https://ps95.ru/
54	Аз а, элп а Ф ф. .	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
55	Аз а, элп а Ё ё.	1	0	0		https://ps95.ru/
56	Элп Щ щ	1	0	0		https://ps95.ru/
57	Элп ы	1	0	0		https://ps95.ru/
Абатал т1аьхъара МУР (Литературни йешар) 9с.						
58	Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
59	Дийца, муьлхачу басахъ хуьлу х1уманаш.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

60	Вайн Даймохк.Соблжа-Г1ала	1	0	0		dikdosham/ru/
61	Вайн турпалхой.Кадыров Ахьмад-Хьабьжа.Нурадилов Ханпаша.	1	0	0		dikdosham/ru/
62	Вайн яздархой.Айдамиров Абузар.Гайсултанов 1умар.Махмаев Жамалди.	1	0	0		dikdosham/ru/
63	Ж.Махмаев «Доттаг1алла» ,«Къоман хазна» Дей,буьйсий	1	0	0		dikdosham/ru/
64	Ж.Махмаев Дайна де. «Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю..»	1	0	0		dikdosham/ru/
65	Ж.Махмаев «Дуьло,бераш,делий вай 1-Хь Хатуев «Зингат»	1	0	0		dikdosham/ru/
66	1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан» Беркат	1	0	0		dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		66				

Гаморан-методически кхачойар

Гаморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-гIа класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-гIа класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-гIа класс.
5. Берийн бошмашна а, йуьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. /ХIоттийнарг. Эдилов С.Э. Соьлжа-ГIала, 2018.

Гилманан литература

- Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а. Соьлжа-ГIала, 2018.
- Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаьхьаллин произведени таллар. Соьлжа-ГIала, 2013.

Методически литература

- Эдилов С.Э. Дагалецамийн денош а, суьйренаш а
- Ишколин даздариин, викторинийн, кьовсадаларийн, суьйрениин сценариш. Соьлжа-ГIала, 2018.

Дошамаш

1. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.
2. Абдулкадырова Р.А. Йуьхьанцарчу ишколана лерина суьрташкахь нохчийн-оьрсийн-ингалсан дошам. Соьлжа-ГIала, 2011.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

1. desharkho.ru – Нохчийн элекиронни школа.
2. ps95.ru/dikdosham/ - Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн онлайн дошам.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь		Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	планаца	билггал	
1.	Аьхке дагалацар.. Черий дахар.	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
2.	Д.Кагерманов «Дог1а дар»,	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
3.	«Гуьйренан тидамаш»,	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
4.	Демеев И. «Г1а»,	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
5.	Бианки В. «Чено к1орнеш лийчор».	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
6.	Э.Мамакаев «Гуьйренан 1уьйре».	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
7.	Дений,нанний дика хилар.	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
8	В.Осеева «К1ентий»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

9	Э.Мамакаев «Нана» В.Осеева «Йоккха стаг»	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
10	Ціена хи .Ціена хила вай?	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
11	Харцлийна 1у. Х1ума яар. Пайх1амаро нийсонах лаьцна аьлларг	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
12	1-Хь.Хатуев «Г1иллакх».	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru
13	Б.Дикаев «Берашка-сайдоттаг1ашка»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
14	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина) ТЕСТ	1	1	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
15	Ж.Махмаев «Маликатан доттаг1ий».	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
16	Т.Ахмадова «Нура»»	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru
17	З.Муталибов «Дешархойн кьийсадаларш».	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
18	1.Гайсултанов «Доллучун шен хан ю».ь	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru

							ps95.ru/dikdos ham
19	П.Абубакарова «Дешнех ловза»	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdos ham
20	Х.Берсанов «Бексолтин алаша.	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdos ham
21	Ж.Махмаев «Ши клеза»	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
22	Хь.Саракаев «Борзик»,	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdos ham
23	Э. Мамакаев «Тхан пису»	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdos ham
24	Э.Мамакаев «Акхарой долчоь»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdos ham
25	Ш.Макалов «Дехкий дийна муха дисира»..	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
26	А.Тапалаева « Массарна дерг-ловзар»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdos ham
27	Хь.Саракаев «Х1орш х1ун ю?».	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdos ham
28	Талламан болх шолг1ачу	1	1	0			https://deshark

	чийрикна лерина ТЕСТ						ho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
29	З.Муталибов «Муълхха а болх оьшуш бу»..	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
30	Ж.Махмаев «Маликат».	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
31	Г.Гайсултанов «Пхьола».	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
32	Кагерманов. «Говзанчаш	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
33	Х.Ошаев «Ши накъост »	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
34	Г.Балл «Цхъана меттехъ ца соцу мало».	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
35	Г.Мамакаев «1а»	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
36	Э.Мамакаев «Керла шо»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
37	Туйра «1аьнан оьг1азло»	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

38	Ж.Махмаев «Салазаш хахкар»	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
39	Хь.Саракаев «Дарц».	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
40	Д.Кагерманов Г1ура-дада».	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru
41	Хь.Саракаев «Х1ара маца хуьлу	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
42	«Нефтах х1ун йоккху?».	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
43	Гадиз Кусаев «Сан г1ала»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
44	«Хиш» «Вайн хиш чохь хуьлу ч1ерий»	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru
45	«Ж.Махмаев «Машар»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
46	Хь.Сатуев «Вайн бераш»	1	0	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
47	Талламан болх кхоалг1ачу чийрикна лерина.	1	1	0			https://desharkho.ru/https://urok95.ru

	ТЕСТ						ps95.ru/dikdosham
48	Л.Н.Толстой «Блабсте»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
49	Хь.Саракаев «Х1ун ю иза?».	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
50	Гайсултанов «Блабста хьуьнхахь».	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
51	Д.Кагерманов «Алкханчаш»,	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
52	В.Бианки»Пхьагал дитта т1ехь»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
53	«Муха догла деза синтар»,	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
54	Д.Кагерманов «Со а вьоду»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
55	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
56	Н.Носов «Хорсамах лаьцна»	1	0	0			https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
57	Цициггий,дахкий(берийн ловзар)	1	0	0			https://desharkho.ru/ https://urok95.ru

						ru
58	Кицанаш,	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
59	Х1етал-металш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
60	Чехкааларш,	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
61	Дагардарш	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
62	«Майра пхъагал»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
63	«Цаьпцалггий,зингаттий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
64	«Газа-гуьзалггий,сира борззий»	1	0	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
65	«Зуй,пхъагаллий»	1	0	0		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
66	Талламан болх доьалг1ачу чийрикна лерина. ТЕСТ	1	1	0		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
67	«Цхъогогаллий,пхъагаллий»	1	0	0		https://desharkho.ru/

						https://urok95.ru
68	«Борззий,цхьогаллий,ломмий»	1	0	0		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		68	4			

Гаморан-методически кхачойар

Гаморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-га класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-га класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-га класс.
5. Берийн бошмашна а, йуьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. /Хюттийнарг. Эдилов С.Э. Собыжа-Гала, 2018.

Илманан литература

- Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а. Собыжа-Гала, 2018.
- Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаьхьаллин произведени таллар. Собыжа-Гала, 2013.

Методически литература

- Эдилов С.Э. Дагалецамайин денош а, суьйренаш а
- Ишколин даздариин, викторинийн, кьовсадаларийн, суьйрениин сценариш. Собыжа-Гала, 2018.

Дошамаш

1. Мациев А.Г. Нохчийн-обьрсийн словарь. М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.
2. Абдулкадырова Р.А. Йуьхьанцарчу ишколана лерина суьрташкахь нохчийн-обьрсийн-ингалсан дошам. Собыжа-Гала, 2011.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

1. desharkho.ru – Нохчийн элекиронни школа.
2. ps95.ru/dikdosham/ - Нохчийн-обьрсийн, обьрсийн-нохчийн онлайн дошам.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

3 класс

№	Тема	Сахьт	Талламан белхаш	Хан		Хаамийн- хьостанийн а кхачойар
				план	факт	
Долоран дарс 1 с.						
1.	<p>Іамат йовзар. Билламан билгалонаш. Іаматан авторийн дош.</p> <p>Макалов Ш. байт «Ларделаш латта».</p>	1	0			www. desharkho.ru
Кхетаман орам – 3 с.						
2.	<p>Йешаран пайданах. ГПарабевллачу йаздархойн а, ойланчийн а киншкеха, йешарх а долу аларш. Тептарх кхетам.</p>	1	0			www. urok95/ru.
3.	Демеев І. байт «Кхетаман орам».	1	0			
4.	Демеев І. байт «Кхетаман орам».	1	0			
Гуьйре – 4 с.						
5.	<p>Гуьйре, Іалам гуьйранна.</p> <p>Шеран и зама тІекхачарца доьзна хийцамаш. Байташкахь гуьйренан синлаттам. Гуьйре а, поэзи а.</p> <p>Гацаев С. Байт «ДогІа догІуш ду».</p>	1	0			www. urok95/ru.
6.	Сакаева М. Байт «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне».	1	0			www. desharkho.ru
7.	Хасаев Хь. Дийцар «Шийла Гуьйре».	1	0			
8.	Сулейманова З. байт «ПарГулеш».	1	0			www. urok95/ru.
Берийн йаздархой – 5 с.						

9.	Берийн литературех а,нохчийн берийн литературех а йукъара кхетам. Гайсултанов I. Дийцар «Iалам хаздан деза».	1	0			
10.	Саракаев Хь. Байт «Дика кIант Муса».	1	0			www. urok95/ru.
11.	Кагерманов Д. Байт «Маълхан хIуш».	1	0			
12.	Махмаев Ж. Туьйра «ГIоралгаш».	1	0			www. desharkho.ru
13.	Тестировани 1-чу чийрикана.	1	1			
Йаздархойн туьйранаш – 5 с.						
14.	«Фольклоран туьйра» а,«литературин туьйра» а кхетамаш йукъара доза. Нохчийн йаздархойн туьйранаш довзар. Литературехь фантази а, абсурд а. Туьйранин турпалхойн башхалаш. Гелагаев С.-М.Байт «Туьйранан новкъа далар».	1	0			www. urok95/ru.
15.	Гелагаев С.-М.Байт «Туьйранан новкъа далар».	1	0			
16.	Дикаев Б. Туьйра «КIайн полларчий стенга даха-ге?».	1	0			www. desharkho.ru
17.	Сулейманова З. Туьйра «Догмайра Шахсан».	1	0			
18.	Тапалаева А. Туьйра «Массарна дерг – ловзар».	1	0			
Хиндолу хьоза бенахь дека – 3 с.						
19.	Магомадов М. Дийцар «Дуьххьарлера толам».	1	0			
20.	Дакаев С. Байт «Дош».	1	0			
21.	Гайсултанов I. Дийцар «Яраги».	1	0			
Жима, доккха дуьне – 3 с.						

22.	Батаева Х. Байт «Хьуьно патар хецна...».	1	0			
23.	Мамакаев Э. Байт «Делий, киттий, аьпашший».	1	0			www. urok95/ru.
24.	Пашаев Н. Байт «Барзо диъна моз».	1	0			
Иалам – 5 с.						
25.	Даймехкан Иалам. Иаламах хаарш. Литературехь Иалам. Гацаев С. Байт «Хьуьнхахь».	1	0	06.12		www. desharkho.ru
26.	«ГПундалгеш, цIазамаш, муьргаш, комарш».	1	0			
27.	Гелагаев С. Байт «Олхазарийн къамел».	1	0			
28.	Мамакаев М. Байт «Хьуьнан илли».	1	0			www. desharkho.ru
29.	Тестировани 2-чу чийрикана	1	1			
Ia – 5 с.						
30.	Ахмадов М. Байт «Керла Шо».	1	0			
31.	Дикаев М. Байт «Iаьнан бIаьргаш».	1	0			www. desharkho.ru
32.	Умхаев Х. Байт «Шийла Ia».	1	0			
33.	Алиев М. Дийцар «Пхьар».	1	0			
34.	«Метафора».	1	0			
ДоттагIалла – 4 с.						
35.	Макалов Ш. Туьйра «Кхо полла».	1	0			
36.	Бексултанов М. Дийцар «ДоттагIа».	1	0			www. desharkho.ru
37.	Демеев I. Байт «ДоттагIчуьнга кехат».	1	0			
38.	Дикас шеен шичига Лечига йаздо. Хаарш зер.	1	0			
Кхечу къаьмнийн фольклор – 4 с.						

39.	Оьрсийн халкъан туьйра «Тамашийна тамаша, Иаламате Иаламат».	1	0			www. desharkho.ru
40.	Гуьржийн халкъан туьйра «Уггар нуьцкъалниг».	1	0			
41.	Иарбийн халкъан туьйра «Синдбад- Хюрдахо».	1	0			
42.	Эстонхойн халкъан туьйра «Хунда ду пхьагалан балда даьтга?».	1	0			
Гиллакхийн гIала – 3 с.						
43.	Расумов В. Дийцар «Гиллакхан гIала».	1	0			
44.	Закриев И. Дийцар «Пеша уллехь къамелаш».	1	0			
45.	Ахмадов М. Байт «Марха досту де».	1	0			
БIаьсте – 5 с.						
46.	Бексултанов М. Рассказ «БIаьсте».	1	0			www. desharkho.ru
47.	Сейлмуханов М. Байт «Зезагаш».	1	0			
48.	Хасаев Хь. Дийцар «Баркалла».	1	0			
49.	Ахмадов М. Байт «БIаьстенан ловзар». Гайсултанов I. Дийцар «ЧегIардиган бен».	1	0			
50.	Тестировани 3-чу чийрикана	1	1			
Нохчийн махкахь – 8 с.						
51.	Бухадиев М. Байт «Нохчийн махкахь».	1	0			www. urok95/ru.
52.	Пашаев Н. Байт «Даймахке марзо».	1	0			
53.	Хамидов А.-Х. Байт «Зезаг ду бацалахь лепаш...».	1	0			
54.	Абдулаев Л. Байт «ХIораннан а шен мотт бу».	1	0			

55.	Батаева Х. Байт «Йовза кIорнийн цIераш».	1	0			
56.	Бексултанов М. Дийцар «Турпалхо мила ву?».	1	0			
57.	Ахмадов М. Дийцар «Терган пазаташ».	1	0			
58.	Анзорова Б. Байт «Ма гойла».	1	0			
Нохчийн фольклор – 8 с.						
59.	Нохчийн фольклор	1	0			
60.	Туйра «Маьлхан а, бухIа-нан а кьовсам»	1	0			www. urok95/ru.
61.	Туйра «КхорбIелиг».	1	0			
62.	Кица «Ден весет».	1	0			
63.	Туйра «Кьинхетаме кIант».	1	0			www. desharkho.ru
64.	Туйра «Таллархо».	1	0			
65.	Туйра «Таллархо».	1	0			
66.	Тестировани 4-чу чийрикана.	1	1			
Аькхе – 2 с.						
67.	Хатуев А.-Х. «Аькхе».	1	0			www. desharkho.ru
68.	Бетганийн, кIиранан денойн цIераш	1	0			
		68	4			

Гаморан-методикин а, хаамийн-хьостанийн а кхачойар Гаморан-методикин пособеш

1. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература.Рабочая тетрадь). 1 класс. Грозный, 2023.
2. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература.Рабочая тетрадь). 2 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
3. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература.Рабочая тетрадь). 2 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.
4. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература.Рабочая тетрадь). 3 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
5. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература.Рабочая тетрадь). 3 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.
6. Нохчийн литература.Белхан тептар. (Чеченская литература.Рабочая тетрадь). 4 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
7. Нохчийн литература.Белхан тептар. (Чеченская литература.Рабочая тетрадь). 4 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.
8. Берийн бошмашна а юьхьанцарчу классашна а лерийнахрестомати. (Хрестоматия для дошкольников и младших школьников). / Сост. Эдилов С.Э. Грозный, 2018.

Гилманан а, методикин а литература

1. Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). –Грозный, 2018.
2. Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а (Новые технологии в обучении чеченскому языку). – Грозный, 2018.
3. Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.
4. Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.
5. Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.
6. Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.
7. Эдилов С.Э. Дагалецамийн денош а, суйренаш а (Памятные дни и вечера). Сценарии школьных праздников, викторин, конкурсов, вечеров. – Грозный, 2018.
8. Абдулкадырова Р.А. Картинный чеченско-русско-английский словарь для начальной школы. – 110 с.
9. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.

Хаамийн-хьостанийн а кхачойар

1. Нохчийн электронан ишкол // URL: www.desharkho.ru
2. Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн дошам. // URL: ps95.ru/dIkdosham/
3. www.urok95.ru.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

4 класс

№ п/ п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь		Электронни дешаран ресурс.
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш			
Хьомечу 1аламан сурт-7с					План.	Билг.	
1.	Хь. Хасаев. «Беркате аькхе»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
2.	З. Сулейманова. «Аьхкена сурт»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
3.	1.Мамакаев. «Дагалецамаш»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
4.	З. Сулейманова. «Чеглардиг»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
5.	М. Мамакаев. «Гуьйре»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
6.	Хь. Хасаев. «Шийла 1уьйре»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
7.	Ш. Окуев. «Гуьйре».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
Вайн Даймехкан д1адахначунна т1ера-8с							
8	Таймин Биболатан или	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
9	Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
10	Эла Мусосттий, Адин Сурхой.	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
11	Астагла Тимар	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
12	Астагла Тимар	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
13	Гайсултанов 1. «Йуург ца хилча»	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/

14	Гайсултанов 1. «Йуург ца хилча»	1	1	0			
15	Талламан болх (хьалхарчу чийрикна лерина)	1	0	0			Тестировани

САЙ ДАЙ БАЪХНА ЛАТТА-5с (керла учебник)

16	Мамакаев М, Гадаев М-С, Сулейманов А. «Даймахках байташ».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
17	Дакаев С.» Нохчийчоь».	1	0	0			
18	Мусаев С. «Орамаш»	1	0	0			
19	Шайхиев А. «Б1аьвнаш».	1	0	0			
20	Ахмадов М. «Нохчийн шира кхерчаш».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/

ВАЙ ДУЪНЕН ЧОХЪ ДЕХА-3 с.

21	Яралиев Ю. « Ворх1 лам». Макалов Ш. «Маьлхан хьехам».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
22	Бенксултанов М. «Баьпкан цуьргаш».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
23	Цуруев Ш. «Доттаг1ий б1аьвнаш».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/

ИСБАЪХЪА 1АЛАМ НОХЧИЙН ПОЪЗЕХЪ-6ч

24	Мамакаев М.«Гуьйре».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
25	Арсанукаев Ш. «Гуьйренан т1уьначу бешахь».	1	0	0			
26	Гацаев С. «Суна тховса деши гира».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
27	Айдамиров А. «Аькено кхелина дитташ».	1	0	0			

28	Кибиев М. «Ломахъ 1а», Жумалаева Л. «Буьйсана илли».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
29	Мамакаев 1. «Б1аьстенан йуьхъ», Саидов Б. «Б1аьсте», Окуев Ш. «Тхи».Проект.(аг 1о 46)	1	0	1			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/

БЕРАЛЛИН ТУЪЙРА-8с.

30	Пашаев Н. «Бералла», Дикаев М. « Нохчийн х1усам».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
31	Талламан болх (шолг1ачу чийрикна лерина)	1	1	0			
32	Курумова С. «Ца йиначу ненан х1усамехъ».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
33	Гадаев М-С. «Доттаг1».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
34	Эдилов Х. «Ло ду дог1уш»,	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
35	Эльдерханова З. «Дашо хъабжк1аш».	1	0	0			
36	Пьеса.Ошаев Х. «Полла».	1	0	0			Тестировани
37	Ошаев Х. «Полла».	1	1	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/

Б1Е ЭЗАР ДИКА Г1УЛЛАКХ-3 с.

38	Ахмадов М. «»Б1е эзар дика г1уллакх».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
39	Тагаев Сайд-Хъасан «Хъаьрса доттаг1».	1	0	0			
40	Рашидов Ш. «Г1арг1анаш»,Берсанов Х.-А.» Кхерам».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/

БОВЗА БЕЗА ВАЙН ДАЙМОХК».-3 с.							
41	«Къобзан 1ам».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
42	«Муха х1обттина Галанч1ожара 1ам».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
43	«Муха кхолладелла Терк». Ахмадов М. « Нохчийн хиш».	1	0	0			
ИСБАЪХЪЧУ 1АЛАМАН КЪАЙЛЕНАШ-4с							
44	Махмаев Ж. «1аламан тидамаш». Яшуркаев С. «Полларчийн вай даьлла».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
45	Яралиев Ю. «Хъаьмцан маса лаг хуьлу».	1	0	0			
46	Дикаев М. «Лай к1елахь кхиьна буц», Чантиев 1. «Искогберггий ,г1арий».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
47	Хасаев Хь. «Аьхке», Бексултанов М. «Гуьйре».	1	0	0			
ДАЙМЕХКАН ДЕКХАРО Г1АТТИЙНА ВОГ1У СО- 6с							
48	Сулейманов А. «Къонах». Умхаев Хь. «Шайх Мансур».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
49	Эла Мусостий, Адин Сурхой	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
50	Мусаев С. «Дахар маьрша хилийта».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
51	Ахмадов М. «Даймехкан мукъам».	1	0	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
52	Сулейманова З. «Эсамбаев Махьмудна». Айдамирова М. «Жима верас».	1	0	0			
53	Талламан болх (кхоалг1ачу	1	1	0			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/

	чийрикна лерина)						
НЕНАН МОТТ- 3с.							
54	Ахмадов М. «Кхаа дашах хийцар».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
55	Абдулаев Л. «Ненан мотт».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
56	Гелагаев С-М. «Щовдано боху соь».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
СУНА СИРЛА ДАХАР ДЕЗА- 3с.							
57	Рашидов Ш. «Суна сирла дахар деза».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
58	Батаева Х. «Жимачу йоблан глан».	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
59	Абдулаев Л. « Нана,б1аьсте».	1	0	0			
ФОЛЬКЛОР-4с.							
60	«Беттаса» шира дийцар.	1	0	0			
61	«Майра к1ант» туьйра.	1	0	0			
62	«Берзан дуй» шира дийцар.	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
63	Хаарш зер.	1	0	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ЛИТЕРАТУРА-5с							
64	Боллигер М. «Т1ай».	1	0				https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
65	Талламан болх (добалгачу чийрикна лерина)	1	1	0			https://desharkho.ru/dikdosham/ru/
66	Леонардо да Винчи « Мотт а,цеггаш а».	1	0	0			
67	Кусаев 1. «Сан доттаг1ий».	1	0	0			https://desharkho.ru/

							/dikdosham/ru/
68	Хаарш зер.Проект (ар1о 186)	1	0	1			https://desharkho.ru/ /dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	4	2			

Учебно-методическое и информационно-ресурсное обеспечение Учебно-методические пособия.

Йукъарчу йуъхъанцарчу дешаран ишколашна лерина дешаран пособи.

Дешаран книжка.2023ш,Сольжа-Г1ала,авторш /Бадаева 1.С., Алиева З.Л.-А.. Халикова А.Х.

Іаморан-методикин а, хаамийн-хъостанийн а кхачойар Іаморан-методикин пособеш

1. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 1 класс. Грозный, 2023.
2. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 2 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
3. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 2 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.
4. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 3 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
5. Нохчийн литература. Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 3 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.
6. Нохчийн литература.Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 4 класс. 1 дакъа. Грозный, 2023.
7. Нохчийн литература.Белхан тептар. (Чеченская литература. Рабочая тетрадь). 4 класс. 2 дакъа. Грозный, 2023.

Научная литература.

Іилманан а, методикин а литература.

1. Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаъхъаллин произведении таллар (Анализ художественного произведения в школе). –Грозный, 2018.
2. Эдилов С.Э. Нохчийн мотт а, керла технологеш а (Новые технологии в обучении чеченскому языку). – Грозный, 2018.
3. Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.
4. Арсанукаев А. Нохчийн литература хъехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный,1987. – 188 с.
5. Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.
6. Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.
7. Эдилов С.Э. Дагалецамиин денош а, суьйренаш а (Памятные дни и вечера). Сценарии школьных праздников, викторин, конкурсов, вечеров. – Грозный, 2018.
8. Абдулкадырова Р.А. Картинный чеченско-русско-английский словарь для начальной школы. – 110 с.

9. Мациев А.Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. (Чеченско-русский словарь). – М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.

Информационно-ресурсное обеспечение.

Хаамийн-хьостанийн а кхачойар

1. Нохчийн электронан ишкол // URL: www.desharkho.ru
2. Нохчийн-оьрсийн, оьрсийн-нохчийн дошам. // URL: ps95.ru/dlkdosham/
3. www.urok95/ru.